

Аспекти протидії гендерному насильству - практика в Україні

Інформаційна довідка, підготовлена
Європейським інформаційно-
дослідницьким центром на запит
Комітету Верховної Ради України

Законодавче обґрунтування та визначення терміну гендерного насильства

Відповідно до статті 24 Конституції України громадянам України гарантуються рівні права незалежно від статі, чоловіки і жінки мають рівні можливості реалізації своїх прав та свобод¹. Принцип рівних прав чоловіків і жінок закріплений і в інших нормативно-правових актах, зокрема в Сімейному кодексі, Кодексі законів про працю, Цивільному і Цивільно-процесуальному кодексах, Кодексі про адміністративні правопорушення, Кримінальному і Кримінально-процесуальному кодексах України тощо. З 2005 року діє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»².

Відмінність у суспільному становищі чоловіків і жінок є причиною специфічних насильницьких дій, які об'єднуються поняттям «**гендерне насильство**».

Поняття гендерного насильства - охоплює такі насильницькі дії проти особи, причиною яких є стать жертви насильства, а також визначені суспільною думкою ролі людей та їхня очікувана поведінка. Це поняття включає насильство в сім'ї, а також інші насильницькі дії, такі як сексуальне насильство, примусова проституція, сексуальні домагання на роботі тощо.

***Гендерне насильство** – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі³.*

Основні прояви гендерного насильства:

- зґвалтування;
- сексуальні домагання на роботі;
- спонукання до абортів;
- примус до народження дитини;
- крайні ревності, заборона спілкування з іншими чоловіками;
- заборона працювати;
- торгівля жінками;
- насильство в сім'ї, яке включає фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство.

На протидію гендерному насильству спрямовано багато міжнародних документів, зокрема: **Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація ООН про викорінення насильства проти жінок.**

¹ Конституція України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI- К.: ЮІ. – 2010. – 40 с.

² Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866.

³ ФН ООН, Гендерна тематична група, 1998

У багатьох випадках ґендерне насильство є порушенням українського законодавства, може кваліфікуватись як адміністративне правопорушення або кримінальний злочин.

ґендерне насильство, як різновид соціального насильства, в Україні залишається поки що поза межами предмета науки кримінального права та кримінології. Так, окрім відповідних постанов Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та певних законів стосовно попередження насильства в сім'ї, прийнятих Верховною Радою України, у нашій державі практично жодних досліджень цього питання не проводилось і відповідних їхніх результатів немає. Хоча аналіз періодичних видань, курсу «Сучасної української кримінології» тощо свідчить про наявність ґендерного насильства в українському суспільстві, яке на теперішній час характеризується тим, що: по-перше, детермінує окремі види злочинності (наприклад злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність тощо); по-друге, цей вид насильства в окремих випадках є кримінально каранним (наприклад умисне убивство, тілесні ушкодження); по третє, подібна злочинність має тенденцію до зростання⁴.

Загалом на протидію ґендерному насильству спрямовані такі закони України:

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» - метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Законом визначено, що одним з проявів ґендерного насильства визначено сексуальні домагання, як дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Закон визначає порядок оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань, та передбачає можливість відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань⁵.

«Про попередження насильства в сім'ї». Законом визначено, що насильством в сім'ї вважаються будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії

⁴ А.П. Закалюк «Курс сучасної Української Кримінології» / Теоретичні засади та історія Української Кримінологічної науки. — К.: 2007. А.П.Закалюк «Курс сучасної Української кримінології»/ Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів — Київ, 2007.— 424 с

⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

У Законі передбачено спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї, до яких відносяться:

- офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- взяття на профілактичний облік членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї;
- встановлення захисного припису;
- стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї⁶.

Згідно зі статтею 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та статтею 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а так само члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть **кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність** відповідно до закону.

Зважаючи на те, що насильство переважно передбачає вчинення дій, що посягають на життя та здоров'я особи, її волю, честь та гідність, а також на статеву свободу та статеву недоторканість особи, то **Кримінальний кодекс** передбачає можливість притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення незаконного насильства незалежно від того, чи вчинене таке насильство щодо жінки, чи щодо чоловіка, в сім'ї, в громадських місцях, на виробництві тощо.

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми. При цьому, верхня межа санкцій відповідних статей Кодексу передбачає **адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб, що є винятковим і досить суворим заходом адміністративного впливу на правопорушника**⁷.

Кримінальний кодекс України – передбачає штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців за примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні. Ті самі дії, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів або розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів, - **караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років**⁸

⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>

⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

⁸ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Україна є стороною таких міжнародних документів, в яких закріплені норми щодо попередження гендерного насильства:

- Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 року, ратифікована Президіумом Верховної Ради СРСР 19 грудня 1980 року;
- Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, ратифікований Законом України від 5 червня 2003 року № 946-IV;
- Конвенція про права дитини 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII;
- Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року, приєднання Української РСР із застереженнями до статті 22 від 15 листопада 1954 року;
- Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікований Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV;
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, ратифікований Законом України від 3 квітня 2003 року № 716-IV;
- Декларація про викорінення насильства проти жінок, проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року № 48/104;
- Декларація про захист жінок та дітей в надзвичайних ситуаціях та в період збройних конфліктів, проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року № 3318 (XXIX).

Ситуація в Україні

В Україні інформація щодо гендерного насильства подається переважно в контексті проблеми домашнього насильства, яке залишається поширеним порушенням прав людини в Україні. Однак події та статистика останніх років вказує на актуальність й інших форм гендерно-обумовленого насильства, зокрема фізичного та сексуального насильства щодо жінок поза сім'єю.

Гендерне насильство (фізичне, сексуальне, психологічне та економічне) може проявлятися в багатьох сферах суспільного і приватного життя і має різні форми: сексуальне домагання і примушення, залякування на роботі та в навчальних закладах, торгівля людьми та примушення до проституції, експлуатація тощо.

В Україні це явище впливає на жінок та чоловіків з усіх соціальних прошарків у всіх регіонах країни. За даними досліджень неурядових організацій, у 19 % сімей присутні

ворожість та образи, а в 20 % – фізичне насильство, і спрямоване воно у більшості випадків на жінок. Кримінологічні дані свідчать про те, що до 70 % правопорушень здійснюються підлітками, які втекли із сімей, де процвітає насильство. Підраховано, що в Україні домашнє насильство – причина 100 000 днів госпіталізації, 30 000 звернень до відділень травматології та 40 000 викликів лікарів⁹.

За даними Міністерства соціальної політики України у 2015 році в Україні понад 115 тисяч громадян звернулися до органів державної влади щодо насилля. У 2014 році по всій території України зафіксовано близько 103 тисячі випадків насилля в сім'ї. Жертвами здебільшого виступають жінки¹⁰.

Однак офіційна статистика не показує реальної ситуації. Переважна більшість жертв домашнього насильства обирає мовчання. Жінки звертаються до правоохоронних органів тоді, коли усвідомлюють потенційну загрозу своєму життю.

Про зґвалтування, а особливо про замах на зґвалтування, потерпілі, як правило, не розповідають (соромно і страшно), а якщо повідомляють в поліцію, то справа рідко доходить до суду. Це практично безкарний вид злочину. Більш ніж 38% усіх зґвалтованих в Україні - діти і підлітки 12-16 років¹¹.

За неофіційними даними (дані громадських організацій, служб, волонтерів), щорічно в Україні від насильницьких злочинів страждає понад 100 тисяч жінок. Домінуючими видами протиправних дій стосовно жінок були умисні вбивства та вбивства з обтяжуючими обставинами, нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом¹².

Діяльність правоохоронних органів України з попередження насильства не обмежується процесом розкриття злочинів. Вона є комплексною й охоплює собою такі сфери:

- 1) законотворча (розробка, вдосконалення нормативно-правової бази);
- 2) розкриття та припинення злочинів;
- 3) профілактична та попереджувальна робота;
- 4) інформаційна та роз'яснювальна робота;
- 5) робота з особовим складом, підвищення кваліфікації фахівців внутрішніх справ;

---

⁹ Насильство у сім'ї і протидія дільничних / Іменем Закону. – 2004 р. – № 51 (5439). – 24 – 30 груд. – С. 6.

¹⁰ Сайт. Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс] / Сайт – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index>.

¹¹ ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ Сергій Фокін, 25.08.04 З матеріалів проекту «Захистимо дітей від насильства», підготовленого учнями Макіївської міської загальноосвітньої гімназії, призер конкурсу «Служіння заради миру» <http://familytimes.com.ua/ua/article/person/problem?article=151>

¹² Кримінологічна віктимологія. — К: Атіка, 2006 — 351 с.

б) науково-методична, дослідницька діяльність, яку ведуть передусім науковці відомих навчальних закладів та наукових центрів.

Державні органи та соціальні установи як суб'єкти протидії насильству в сім'ї

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» до органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відносить:

1. Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, яким визначено Міністерство соціальної політики України, а також відповідні управління місцевих державних адміністрацій.
2. Відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, до яких належать служба дільничних інспекторів поліції та кримінальна поліція у справах дітей органів внутрішніх справ.
3. Органи опіки і піклування.
4. Спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, до яких належать:
  - кризові центри для членів сімей, у яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення;
  - центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Органи внутрішніх справ, зокрема:

- проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, у яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, повідомляють членів сім'ї про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися, та передбачену законодавством відповідальність;
- приймають і розглядають заяви та повідомлення відповідно до нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ;
- інформують протягом трьох днів про отримання заяви чи повідомлення відповідне управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадках, коли заява й повідомлення стосується неповнолітнього або недієздатного члена сім'ї – службу у справах дітей та орган опіки і піклування;
- отримавши заяву про вчинення насильства в сім'ї, уживають передбачених законодавством заходів щодо припинення насильства.

Органи опіки і піклування зокрема:

- надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів дітей, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків та виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу;
- надають допомогу членам сім'ї, визнаним у судовому порядку недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- представляють у суді інтереси неповнолітніх та недієздатних членів сім'ї, які стали жертвами насильства в сім'ї.

Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону. Вони також створюються органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї й реєструються в порядку, визначеному законодавством.

Працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;
- організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- розробляють корекційні програми та організують їх проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї;
- відповідно до можливостей надають притулок для тимчасового перебування членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- повідомляють службу дільничних інспекторів поліції чи кримінальну поліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї.

Додаток

Інноваційні закони та урядові програми у державах-членах ЄС, спрямовані на боротьбу з насильством у сім'ї та сексуальним насильством

Виразними тенденціями у цій сфері є: захист жертв від повторного психічного насильства, що надається правоохоронними органами, полегшений доступ до захисту від зловмисників, критика незадовільної практики реагування на домашнє насильство; все більша увага до злочинців у цій сфері та інтенсифікація попередження повторного насильства.

Великобританія

<p><i>Закон «Про кримінальне провадження» (Шотландія) (1995)</i></p> <p>Частина XII 274: захищає позивача від запитань щодо характеру та тривалості статевих стосунків, якщо докази, зібрані у спосіб, що є сексуально образливим</p>	<ul style="list-style-type: none"> - раніше позивачів у справах про сексуальну образу могли допитувати (або піддавати перехресному допиту) для отримання негативних свідчень; - будь-які свідчення, отримані під час допиту, могли оприлюднюватися у суді.
<p><i>Закон «Про сімейне право» (1996)</i></p> <p>Частина IV 42: передбачає, що фізична особа може отримати судову заборону проти особи, що вчинила насильство у сім'ї, з метою попередження застосування насильства, приниження або залякування в майбутньому; цей судовий припис забороняє домагання або проживання з насильником в одному приміщенні («рішення щодо проживання»).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Оскільки це заборони цивільного права, позивач не мусить дотримуватися такого ж стандарту надання доказів, як у кримінальному провадженні. Положення цього Закону надають жертвам домашнього насильства альтернативу поліцейському захисту, для застосування якого часто складно зібрати докази. - Недолік: стосується лише зловмисників, які перебувають у певній формі сімейних стосунків із позивачем. Застосовується в Англії й Уельсі.

Австрія

<p><i>Федеральний Закон «Про захист від домашнього насильства» 759 (1996)</i></p> <p>Стаття 2: визначає процедуру та порядок, а також правила винесення попередньої судової заборони.</p> <p>Стаття 3: деталізує підстави для заборони проживання й доступу до житла жертви для зловмисника.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -Якщо поліція володіє свідченнями про ситуацію, жертва звільняється від тривалого судового провадження. Таким чином, жінка легше отримує допомогу, її права захищаються, і вона залишається вдома без загрози повторного насильства. - За змістом це законодавство дуже подібне до законодавства Великобританії, яке також спростило процедуру винесення судової заборони. - Цей закон також встановлює, що домашнє насильство (психологічне або фізичне) може чинитися іншими особами, які перебувають у
--	---

	<p>сімейних стосунках із жертвою, а не тільки членом подружжя або партнером .</p> <p>- Позивач може ініціювати судове провадження, але більш детально регулюється роль та повноваження поліції, яка самостійно може вжити невідкладних заходів щодо протидії насильству.</p>
--	--

Польща

<p><i>Синя лінія</i> (1997)</p> <p>- освітня кампанія серед населення</p> <p>- спільні зусилля міністерства охорони здоров'я Польщі та неурядових організацій.</p>	<p>- ламає ставлення до домашнього насильства як до звичного та прийняттого явища; заохочує жінок, які зазнають побиття, звертатися за допомогою.</p> <p>- Створені гарячі лінії для надання інформації, де можна отримати правову консультацію, соціальні послуги та психологічну підтримку.</p> <p>- Організовані навчальні семінари для поліції щодо дій у випадках домашнього насильства.</p>
--	---

Швеція

<p><i>Закон «Про насильство проти жінок»</i> (1998)</p> <p>Поправки включають:</p> <p>- заборону купівлі сексуальних послуг</p> <p>- криміналізацію повторних дій, що підпадають під покарання, з боку чоловіків проти жінок, з якими вони мають тісні стосунки</p> <p>- розширене визначення зґвалтування</p>	<p>- це законодавство дуже прогресивне, оскільки воно дозволяє судам враховувати усі обставини зловживань проти жінок та збільшити покарання порушника залежно від серйозності та частоти злочинів.</p> <p>- Крім того, криміналізація купівлі сексуальних послуг відображає політику шведського уряду, що це є актом насильства.</p>
<p>У поліцейських відділеннях пропонуються комплекти екстреного захисту</p>	<p>- До комплекту входять мобільний телефон, сигналізація, іноді охоронці, особливо для жінок у групі ризику.</p> <p>- Можлива зміна особистих даних з метою захисту.</p>

Норвегія

<p>Національна програма дій (2004)</p>	<p>Програма спрямована на:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) скорочення домашнього насильства та покращення надання послуг жертвам, включаючи дітей, які стали свідками насильства; 2) підвищену увагу до чоловіків, які вчинили акт насильства для попередження повторних дій; та 3) краще поширення інформації, між-секторної співпраці та сприяння проведенню експертиз у службах допомоги.
<p>Норвезький ресурсний центр для вивчення насильства та пост-травматичного шоку</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Досліджує проблеми насильства - Пропонує навчальні програми для підвищення професійності у роботі із жертвами та злочинцями
<ul style="list-style-type: none"> - Злочини, що стосуються насильства у приватній сфері, розслідуються згідно із загальними положеннями <i>Кримінального Кодексу</i>. - У 1988 було введено обов'язкове переслідування для усіх випадків домашнього насильства (навіть якщо жертва забирає скаргу, проти злочинця може вестись слідство). 	<ul style="list-style-type: none"> - Жерти сексуального або домашнього насильства мають право на безкоштовну юридичну допомогу - Застосовується до жінок, які зазнали насильства з боку своїх чоловіків або партнерів, а також до працівниць секс-індустрії

Аналітик ЄІДЦ

Оксана Савчук